

หน่วยงิ (กองทัพนุ้ปุ่นประจําประเทศไทย)

กับ

การจัดซื้อ (ข้าว) ในประเทศไทย*

โยชิกว่า โทชิฮารุ เขียน**

อาทร ฟุงธรรมสาร แปล***

คำนำ

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปศึกษาข้อมูลทีหอจดหมายเหตุแห่งชาติในประเทศไทยเป็นเวลา 1 ปี นับตั้งแต่เดือนเมษายน 1998 (พ.ศ. 2541) เพื่อที่จะศึกษาดูว่าในช่วง 3 ปี 8 เดือน ที่กองทัพนุ้ปุ่นประจําการอยู่ในประเทศไทยที่อยู่ระหว่างช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ทหารญี่ปุ่นได้สั่งซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคประเภทใดและปริมาณเท่าไร ซึ่งเป็นเรื่องทีข้าพเจ้าสนใจจะศึกษาค้นคว้าในงานเขียนชิ้นนี้จะพูดถึง "ข้าว" ทีเป็นอาหารหลัก เป็นสินค้าส่งออกทีสำคัญที่สุดของประเทศไทย และเป็นเสบียงอาหารทีทหารญี่ปุ่นประสงค์จะจัดซื้อมากที่สุด โดยพยายามศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ (1) วิธีการ (2) ปริมาณข้าวทีทหารญี่ปุ่นจัดซื้อจากไทย (3) ทหารญี่ปุ่นได้เอาข้าวเหล่านั้นไปใช้ในวัตถุประสงค์อะไร (4) ฝ่ายไทยมีปฏิกิริยาและวิธีการจัดการกับปัญหานี้อย่างไร และ (5) การจัดซื้อข้าวของทหารญี่ปุ่นนี้มีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไร จากข้อมูลในเอกสารกองบัญชาการทหารสูงสุดทีเก็บรักษาอยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติในกรุงเทพฯ

1. หน่วยงานในไทยทีประสานงานกับกองกำลังทหารญี่ปุ่นประจําประเทศไทย

เมื่อกองทัพนุ้ปุ่นได้ยตราเข้าประเทศไทยก่อนรุ่งสางของวันที่ 8 ธันวาคม 1941 (พ.ศ. 2484) ฝ่ายไทยได้ยินยอมการขอเดินทัพผ่านประเทศไทยด้วยเงื่อนไขทีทหารญี่ปุ่นจะต้องเคารพความเป็นประเทศเอกราช อธิปไตย และเกียรติภูมิของไทย เมื่ทหารญี่ปุ่นได้เข้าประจําการในประเทศไทยแล้วได้เรียกร้องให้ฝ่ายไทยอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ในวันที่ 12 เดือนธันวาคมของปีเดียวกัน ก็ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการผสมขึ้น¹ เป็นองค์การร่วมมือทีประกอบด้วยตัวแทนฝ่ายญี่ปุ่นด้วย เพื่อสนองความต้องการใน

* เอกสารสัมมนาเรื่อง "อันเนื่องด้วยสงคราม 3 ชื่อ" ซึ่งจัดขึ้น ณ กองวิชาประวัติศาสตร์ โรงเรียนร้อยพระจุลจอมเกล้า วันพุธที 18 สิงหาคม 2542

** ศาสตราจารย์ ภาควิชาไทยคดี มหาวิทยาลัยโอซากา วิชาต่างประเทศ

*** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ เอกสารกองบัญชาการทหารสูงสุด 2/3 หอจดหมายเหตุ (ต่อไปจะใช้คำว่า บก. สูงสุด)

ด้านต่าง ๆ ของฝ่ายทหารญี่ปุ่น หลังจากนั้นเมื่อได้มีการทำ “สนธิสัญญาพันธมิตรระหว่างไทย-ญี่ปุ่น” ในวันที่ 21 ธันวาคม ในปีเดียวกันแล้ว ได้มีการจัดตั้งกองอำนาจการคณะกรรมการผสมในกองบัญชาการทหารสูงสุดในวันที่ 23 ธันวาคม เป็นหน่วยงานปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการผสมของฝ่ายไทยเป็นหน่วยงานเดียวที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานในกิจการทุก ๆ ด้านกับทหารญี่ปุ่น เจ้าหน้าที่ของกองอำนาจการคณะกรรมการผสมนั้น ประกอบด้วยนายทหารจากสามเหล่าทัพของไทย รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากกระทรวง ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานระหว่างกระทรวง ทบวงต่าง ๆ กับทหารญี่ปุ่น ภายใต้คำสั่งการของผู้บัญชาการสูงสุดของไทย² ระยะเวลา 4 เดือน จากวันที่ 10 ธันวาคม 1941 (พ.ศ. 2484) ถึงวันที่ 2 เมษายน 1942 (พ.ศ. 2485) ได้มีประมวลข้อแจ้งการติดต่อของฝ่ายญี่ปุ่นต่อไทยถึง 135 รายการ³ การเรียกร้องของฝ่ายญี่ปุ่นมีเพิ่มมากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป พร้อมกับจำนวนทหารญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น

ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 1943 (พ.ศ. 2486) พลโท นากามูระ อาเกโตะ ย้ายมาเป็นผู้บัญชาการกองทหารญี่ปุ่นได้ตั้งชื่อกองทหารญี่ปุ่นประจำประเทศไทยว่า “กองทัพจิ” (จิ แปลว่า ความชอบธรรม) โดยมีกองบัญชาการทหารจ้อยู่ที่สมาคมพ่อค้าจีนแห่งประเทศไทยที่อยู่ถนนสารใต้ ฝ่ายไทยก็ได้เปลี่ยนชื่อกองอำนาจการคณะกรรมการผสมเป็นกรมประสานงานพันธมิตรในวันที่ 18 เดือนมีนาคม 1943 (พ.ศ. 2486) ผู้มีอำนาจหน้าที่ติดต่อของฝ่ายญี่ปุ่นที่เป็นทูตทหารบกญี่ปุ่นประจำสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในประเทศไทยนั้นก็ได้เปลี่ยนจากพลตรีโมริยา เซอิ มาเป็นพลตรี ยามาตะ คูนิทาโร ที่ควบตำแหน่งเสนาธิการกองทัพบกญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ภาระหน้าที่ที่ต้องติดต่อกับฝ่ายญี่ปุ่นนั้นส่วนมากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล งานของกรมประสานงานพันธมิตร คือ ติดต่อกับกระทรวงต่าง ๆ ภายใต้การชี้แนะของกองบัญชาการสูงสุด เวลาติดต่อเจรจากับฝ่ายญี่ปุ่นนั้นก็ต้องมีความอดทน ตอนนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นทั้งผู้บัญชาการสูงสุดและนายกรัฐมนตรี ความต้องการต่าง ๆ จากกรมประสานงานพันธมิตรจึงดำเนินไปด้วยความราบรื่น กรมประสานงานพันธมิตรกับรัฐบาลไทยก็ไม่มีการเผชิญหน้าและขัดแย้งกันแต่อย่างใด เอกสารฝ่ายไทยก็ปรากฏคำชมเชยที่มีต่อการทำงานของกรมประสานงานพันธมิตร⁴

เอกสารติดต่อเจรจากับฝ่ายญี่ปุ่นนั้นส่วนใหญ่จะลงนามโดยพันเอกไชย ประทีปเสนา เจ้ากรม และพันโทหม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล รองเจ้ากรมประสานงานพันธมิตร แต่เรื่องการเงินนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของหม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์มากกว่าใครเพราะมีเอกสารลายเซ็นตั้งของทำนมากที่สุด เอกสารบางฉบับก็ปรากฏลายเซ็นพร้อมข้อความที่เขียนด้วยลายมือของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แสดงว่าเอกสารเหล่านั้นได้ผ่านตาจอมพล ป. ด้วย ก่อนถูกยุบไปในวันที่ 2 กันยายน 1945 (พ.ศ. 2488) นั้น

² หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2/327

³ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.1/2

⁴ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2/327

มีการเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ในกรมประสานงานพันธมิตรพร้อมกับภาระงานที่เพิ่มมากขึ้นถึง 215 คน⁵ แสดงว่าการติดต่อเจรจาระหว่างฝ่ายไทยกับฝ่ายญี่ปุ่นก็ได้มีเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เมื่อสงครามโลกยุติลง ๗ หน่วยงาน อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้มีสาสน์ถึงเจ้าหน้าที่กรมฯ ความว่า

“กรมประสานงานพันธมิตรได้ปฏิบัติงานด้วยความเรียบร้อย ดำเนินงานไปตามนโยบายของรัฐบาล ยังผลดีแก่ประเทศชาติอย่างน่าพอใจ บัดนี้งานในหน้าที่นี้ได้สำเร็จลงด้วยดีแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะเว้นขอชมเชยและขอบใจบรรดาเจ้าหน้าที่ทุกท่านในกรมนี้เสียมิได้”⁶

2. กิจการที่ทหารญี่ปุ่นครอบครองและดำเนินการในไทยสมัยสงคราม

ในช่วงระยะเวลา 3 ปี 8 เดือน ที่ทหารญี่ปุ่นประจำการอยู่ในไทยนั้น ทหารญี่ปุ่นได้จัดซื้อสินค้าจากไทยมากมายที่สำคัญ ๆ ก็อย่างเช่น ข้าว ไร่ เหล้า วัช กล้วย ไม้สัก และปูนซีเมนต์ เป็นต้น เวลาจัดซื้อก็มีการติดต่อเจรจากันเป็นประจำดังปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ที่เก็บรักษาอยู่ในหอจดหมายเหตุ ในช่วงที่ทหารญี่ปุ่นประจำการอยู่ในไทยนั้นญี่ปุ่นได้ครอบครองและดำเนินกิจการที่สำคัญ ๆ ต่อไปดังนี้⁷

ก. ที่ครอบครองตามสนธิสัญญาและข้อตกลง

1. เหมืองแร่ 39 แห่ง
2. โรงถลุงแร่ 3 แห่ง
3. รถไฟสายตะวันตกนั้น ฝ่ายญี่ปุ่นจะดำเนินการจนกว่าจะเสร็จการจัดเตรียมสถานี

ชายแดนไทยและอื่น ๆ

ข. การครอบครองกิจการที่เป็นทรัพย์สินชนชาติศัตรู

1. โรงไฟฟ้าทั้งหมด 9 โรง
2. สวนยาง 3 แห่งใหญ่ ๆ
กับอีกประมาณ 53,215 ไร่
3. ป่าไม้ที่สะดวกแก่การคมนาคมทั้งหมด

ค. ครอบครองกิจการทั่วไป

1. โรงสีข้าว 25 โรง
2. นาเกลือ 1 แห่ง
3. โรงเลื่อยจักร 3 แห่ง

⁵ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2/393

⁶ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2/427

⁷ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2/427

4. โรงน้ำแข็ง 1 โรง

5. โรงภาพยนตร์ 10 โรง

6. บริษัทญี่ปุ่นชื่อ นัมโปคุงโค (บริษัทขนส่งทางเรือแห่งทศใต้) ตั้งอยู่ที่ไซนัง (สิงคโปร์) ได้ซื้อเรือกลไฟจากรัฐไว้ 8 ลำ กับเรือใบบรรทุกขนาด 50 ตันขึ้นไป อีก 29 ลำ

7. บริษัทรับซื้อมะพร้าวตากแห้ง (เป็นญี่ปุ่นให้ครอบครองได้ว่า แร่ธาตุ และข้าวนั้นเป็นวัตถุดิบและเสียบียงอาหารที่ทหารญี่ปุ่นมีความต้องการเป็นพิเศษ

จากที่มีการครอบครองเหมืองแร่ 39 แห่ง โรงสี 25 โรง นี้จะเห็นได้ว่า แร่ธาตุและข้าว นั้นเป็นวัตถุดิบและเสียบียงอาหารที่ทหารญี่ปุ่นมีความต้องการเป็นพิเศษ

4. สภาพการส่งออกข้าวของไทยก่อนสงคราม

ปริมาณข้าวที่ไทยผลิตได้ในปี 1941 (พ.ศ. 2484) เป็นข้าวเปลือก 4 ล้าน 5 แสนตัน (ไม่รวมข้าวจากดินแดนใหม่) สีเป็นข้าวสารแล้วมีปริมาณเป็น 3,375,000 ตัน ใช้บริโภคภายในประเทศ 2 ล้านตัน ที่เหลืออีก 1,375,000 ตัน เป็นสินค้าส่งออก จากการสำรวจปี 1938 (พ.ศ. 2481) ประชากรไทยมี 14,494,106 คน ข้าวที่ใช้บริโภคในปีนั้นเป็น 1,948,007.712 ตัน⁸ ซึ่งไม่ต่างกับปี 1941 (พ.ศ. 2484) มากนัก

ปริมาณข้าวที่ส่งจำหน่ายไปต่างประเทศตามสถิติปี 1941 (พ.ศ. 2484) มีดังนี้⁹

ออสเตรเลีย	2,063 ทาบ
แคนาดา (มลายา)	1,091,981 "
พม่า	34 "
จีน	2,748,427 "
ฮ่องกง	4,362,971 "
อินโดจีน	2,670 "
ญี่ปุ่น	7,386,293 "
แมนจูเกา	90,599 "
เนเธอร์แลนด์, อินเดีย	19,708 "
นิวซีแลนด์	1,464 "
บอร์เนียวเหนือ	99,155 "
ปีนัง	166,168 "

⁸ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

⁹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

อาฟริกาตะวันออกเฉียงใต้ของปอร্তুกาล	36,867 "
โซนัน (สิงคโปร)	3,283,313 "
สหภาพแห่งอาฟริกาใต้	59,720 "
บริเตนใหญ่	42,387 "
ข้าวเสบียง	4,146 "

รวม	19,397,966 หาบ
	= 1,163,877.96 ตัน
	* 1 หาบ = 60 กิโลกรัม

จากตารางนี้จะเห็นได้ว่าข้าวไทยที่ส่งไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่นในปี 1941 (พ.ศ. 2484) มีถึง 38% (ประมาณ 4 แสน 3 หมื่น 3 พัน 2 ร้อยตัน) ประเทศไทยซึ่งเป็นแหล่งที่ญี่ปุ่นซื้อข้าวเป็นปริมาณมากอยู่แล้ว เมื่อทหารญี่ปุ่นเข้าประจำการประเทศไทยจึงสามารถจัดซื้อข้าวไทยได้ง่าย ตรงกันข้ามไทยกลับประสบความยากลำบากมากในการส่งข้าวไปจำหน่ายยังต่างประเทศในสมัยสงคราม

5. การส่งข้าวจากพระตะบองไปญี่ปุ่น

ในประเทศอินโดจีนซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น ก่อนสงครามสามารถปลูกข้าวเปลือกได้ 6,500,000 ตัน สีเป็นข้าวสารได้ 4,875,000 ตัน ใช้บริโภคในประเทศ 3 ล้านตัน เหลือส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ 1,875,000 ตัน แต่เมื่อดินแดนบางส่วนของอาณานิคมได้กลายเป็นของไทย ในปี 1941 (พ.ศ. 2484) ไปแล้ว ข้าวที่ปลูกได้ลดเหลือปีละ 3 ล้านตัน¹⁰ ดินแดนที่ไทยได้ไปในปี 1941 (พ.ศ. 2484) นั้นคือ ดินแดนที่อยู่ทางตะวันตกและทางเหนือของกัมพูชา และบางส่วนในประเทศลาว แหล่งเพาะปลูกข้าว คือ ที่เป็นดินแดนทางทิศตะวันตกของกัมพูชา

ในวันที่ 1 มิถุนายน 1942 (พ.ศ. 2485) ได้มีการติดต่อจากพันตรีฮาร่าที่อยู่กองทหารญี่ปุ่นถึงฝ่ายไทยว่า ประสงค์จะซื้อข้าวหนึ่งแสนห้าหมื่นตันอันเป็นปริมาณครึ่งหนึ่งของสามแสนตัน ที่คาดว่าจะเก็บเกี่ยวได้จากพระตะบองที่อยู่ทางตะวันตกของกัมพูชาที่ได้กลายเป็นดินแดนของไทยไปแล้ว โดยจะซื้อที่พระตะบองและส่งทางเรือผ่านทะเลสาบเขมรและแม่น้ำโขงไปยังเมืองไซ่งอนจะมอบหมายให้บริษัทมิตซุบุสซันกับบริษัทไดนัน เป็นผู้จัดซื้อและลำเลียงข้าวครั้งนั้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ฝ่ายไทยแจ้งว่าภายใน 8 เดือนนี้ไม่มีข้อตกลงจะส่งข้าวในญี่ปุ่น 1,180,000 ตัน ซึ่งเป็นปริมาณที่รวมข้าว 2 แสนตันในพระตะบองแล้ว ข้าว 1,180,000 ตันที่จะส่งให้ญี่ปุ่นนั้นเท่ากับปริมาณข้าวทั้งหมดที่ไทยส่งออก ในปีกลาย มาลายา สิงคโปร

¹⁰ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

และฮ่องกง อาณานิคมอังกฤษที่เคยเป็นแหล่งรับซื้อข้าวไทยนั้นได้ตกอยู่ในการยึดครองของญี่ปุ่นหมดแล้ว อาจด้วยเหตุผลนี้ข้าวไทยที่เคยส่งออกก็ถูกญี่ปุ่นซื้อไปเป็นส่วนใหญ่

เกี่ยวกับข้อเสนอของญี่ปุ่นนั้น ฝ่ายไทยเห็นว่าไม่ควรรับด้วยเหตุผลที่ว่าญี่ปุ่นจะไปกว้านซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาโดยตรง ซึ่งสามารถซื้อได้ในราคาถูกกว่าบริษัทข้าวไทยและการรถไฟไทย รัฐบาลก็จะเก็บภาษีไม่ได้ รายได้ที่คาดว่าจะได้รับจากการลำเลียงข้าวจากพระตะบองมากรุงเทพฯ ก็จะไม่ได้เช่นกัน ส่วนฝ่ายญี่ปุ่นนั้นได้มอบหมายให้กองทัพในบังคับบัญชาของพันตรีฮาร่า และนายซุซูกิ ทาดะสุเกะ รักษาการผู้จัดการบริษัทมิตซึบυσซัน สาขาไซ่ง่อน เป็นผู้จัดซื้อและได้ลงมือกว้านซื้อข้าวเปลือกกันแล้ว ทางบริษัทข้าวไทยก็เร่งรีบจัดซื้อข้าวเปลือกส่งเข้ากรุงเทพฯ และส่งไปตามโรงสีต่าง ๆ กระทบวนคู่สินค้าที่จะลำเลียงข้าวเปลือกจากพระตะบองนั้นไม่เพียงพอ¹¹ การลำเลียงข้าวเปลือกจากพระตะบองมากรุงเทพฯ และส่งต่อไปยังที่ต่าง ๆ นั้นไม่เพียงแต่เป็นรายได้ของการรถไฟไทยเท่านั้น ยังได้สร้างงานให้แก่โรงสีที่กระจุกอยู่ในกรุงเทพฯ จำข้าวที่ใช้เป็นอาหารสัตว์ก็สามารถจำหน่ายได้อีกด้วย ฝ่ายญี่ปุ่นรอการรับซื้อข้าวของไทยไม่ไหวจึงได้ลงมือซื้อเอง แต่ในที่สุดก็ได้มีการอนุมัติให้ญี่ปุ่นซื้อข้าวหนึ่งแสนห้าหมื่นตันที่พระตะบองตามที่ขอ ในราคา 5 ล้าน 2 แสน 5 หมื่นบาท ในวันที่ 23 กรกฎาคมปีเดียวกัน ส่งไปไซ่ง่อนโดยทางรถไฟและทางเรือ และส่งไปยังญี่ปุ่นอีกต่อหนึ่งในวันที่ 31 ธันวาคม 1942 (พ.ศ. 2485)

6. การส่งข้าวจากปักกิ่งไต้ไปยังมาลาया

ในวันที่ 22 พฤษภาคม 1942 (พ.ศ. 2485) บริษัทมิซึบิชิไซจิ ประสงค์จะส่งข้าวสาร 2 หมื่น 2 พันตัน ไปยังมาลาया และขอให้ทางไทยงดเว้นภาษีส่งออก (ฟรีเมี่ยมข้าว) เพราะจะส่งไปเป็นเสบียงอาหารของทหารญี่ปุ่นที่นั่น แต่ฝ่ายไทยไม่อนุมัติในเรื่องนี้ ในจดหมายเลขอาธิการคณะรัฐมนตรีที่จำถึงกองอำนวยการคณะกรรมการผสมนั้น ปรากฏข้อความว่า บริษัทมิตซึบυσซันกับมิตซึบิชิไซจิ ภายใต้คำสั่งของทหารญี่ปุ่นได้ทำการกว้านซื้อข้าวที่ภาคไต้ของไทย และได้มีการอนุมัติให้บริษัทมิตซึบิชิไซจิ ส่งข้าวจากนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุงไปยังมาลาयाในช่วงหนึ่งเดือนระหว่างวันที่ 20 พฤษภาคม ถึงวันที่ 22 มิถุนายน ถึง 7,674 ตันแล้ว แต่ก็ยังไม่พอเพียงพอค้าข้าวมาลาया จากกลันตัน และตรังกานู ได้นำเรือ 29 ลำ ไปซื้อข้าวเพิ่มที่ปากพนัง¹²

¹¹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

¹² หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

ปริมาณข้าวที่ไทยส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศนั้น หากถือเอาปี 1941 (พ.ศ. 2481) เป็นฐานเท่ากับ 100 ก็พบว่าปริมาณการส่งออกข้าวไทยนั้นลดลงทุกปี กรณีส่งไปยังมาลาหยาก็ลดลงเช่นกัน แต่ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในมาลาหยานั้นกลับเพิ่มสูงขึ้น¹³

ปี	ปริมาณส่งออก	อัตราส่วนที่ส่งไปยังมาลาหย่า (%)	ปริมาณที่ส่งไปยังมาลาหย่าและสิงคโปร์ (หน่วยเป็นตัน)	ดัชนี
1941	100	22	261,994	100
1942	64	?	61,144	23
1943	46	35	19,144	74
1944	27	56	176,025	67
1945	17	71	140,389	54

(ดู Kurasawa, p.147)

ไทยที่มองจากสายตามาลาหย่านั้นเห็นว่าไทยเป็นประเทศเอกราช ย่อมไม่ยอมรับการชำระเงินด้วยตัวเงินทหารญี่ปุ่นที่ใช้กันในมาลาหย่า ไทยเลยไม่ค่อยยอมขายข้าวให้แก่มาลาหย่า ผลก็คือมีการลักลอบขนข้าวเข้ามาลาหย่าโดยมีทหารญี่ปุ่นคอยจัดการอยู่เบื้องหลัง

ข้าหลวงประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง เกรงว่าทหารญี่ปุ่นจะไปกว้านซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาและเช่าโรงสีไปสีข้าวกันเอง จนผูกขาดการค้าข้าวในภาคใต้ของไทย จึงได้ร่วมกันเสนอต่อกระทรวงมหาดไทยให้การสีข้าวใน 3 จังหวัดดังกล่าวเป็นงานของบริษัทข้าวไทยให้หมด กระทรวงมหาดไทยก็ได้แจ้งเรื่องให้กระทรวงพาณิชย์ทราบ กระทรวงพาณิชย์ก็ได้ให้บริษัทข้าวไทยในสังกัดประชุมเจ้าของโรงสี 3 ในจังหวัดภาคใต้ เพื่อชี้แจงนโยบายให้ทราบ แต่เจ้าของโรงสีในปากพนังคัดค้านนโยบายดังกล่าว พ่อค้าข้าวบางคนก็คัดค้านเช่นกัน ในกระบวนการค้าขายแดนไทย-มาลาหย่านั้น ในรายงานลงวันที่ 29 ตุลาคม มีข้อมูลปรากฏหลักฐานว่า ทหารญี่ปุ่นในมาลาหย่าได้ข้ามเขตแดนมาซื้อข้าว จำ บูหรี จากไทยนำเข้าไปยังมาลาหย่าแบบหนีภาษี มีการลักลอบนำข้าวข้ามไปยังมาลาหย่าถึง 1,350 กระสอบ (135 ตัน) ระหว่างวันที่ 4 ถึงวันที่ 23 ตุลาคม¹⁴

¹³ Kurasawa Aiko, "ปัญหาเกี่ยวกับข้าวในพม่าและมาลาหย่าในช่วงญี่ปุ่นยึดครองเอเซียอาคเนย์, " ประวัติศาสตร์เอเซียอาคเนย์ในช่วงยึดครองโดยญี่ปุ่น. (โตเกียว : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซดะ, 1997), น. 147

¹⁴ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

7. ข้าวเหลือเพราะขาดยานพาหนะในการลำเลียง

ในที่ประชุมไทย-ญี่ปุ่นที่จัดในวันที่ 10 กรกฎาคม 1943 (พ.ศ. 2486) นั้น สถานทูตญี่ปุ่นได้แสดงความจำนงต่อไทยให้ไทยส่งข้าวไปญี่ปุ่นเดือนละ 6 หมื่น 5 พันตัน ไปที่ไชนัน (สิงคโปร์) 5 พันตัน รวมเป็น 7 หมื่นตัน ถ้าเป็นข้าวเปลือกก็จะเป็นหนึ่งแสนตัน ฝ่ายไทยแจ้งว่า ทางภาคกลางเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล ส่งได้ 2 หมื่นตัน แต่เนื่องจากในเดือนเมษายนและพฤษภาคมปีเดียวกันนั้น ไทยได้รับมอบหัวรถจักร 5 หัว รถประทุน 12 คัน รถเปิดประทุน 100 คันจากญี่ปุ่น ฝ่ายไทยก็รับปากว่าจะขายข้าวสาร 7 หมื่นตัน หรือข้าวเปลือกหนึ่งแสนตันให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งถ้าเทียบเป็นปีก็จะเป็นข้าวเปลือกประมาณ 1 ล้าน 2 แสนตัน เป็นปริมาณพอ ๆ กับที่ได้ตกลงส่งให้ญี่ปุ่น 1 ล้าน 1 แสน 8 หมื่นตัน ในปีก่อน

ปริมาณข้าว 7 หมื่นตันที่จะส่งไปยังญี่ปุ่นนั้น เนื่องจากมีอุปสรรคในการลำเลียงข้าวภายในประเทศเอง เลยให้ทหารญี่ปุ่นส่งข้าวที่บริษัทข้าวไทยซื้อได้จากพระตะบองไปยังพนมเปญ ส่วนข้าวที่ปลูกได้ในภาคอีสานก็ขนส่งมาสีเป็นข้าวสารที่กรุงเทพฯ แล้วค่อยส่งออกอีกต่อหนึ่ง ตามกำหนดจะจัดแบ่งรถขนส่งสินค้าของไทยและญี่ปุ่นวันละ 3 ขบวน ๆ ละ 105 ตู้ ในการลำเลียง แต่หลังวันที่ 1 กันยายน จะต้องใช้รถเหล่านั้นลำเลียงทหารญี่ปุ่น จึงเหลือรถให้ขนข้าววันละ 6-10 ตู้เท่านั้น เนื่องจากขาดแคลนรถ และตู้สินค้าที่ญี่ปุ่นให้มาขอบตรวงและซับซ้อนที่ราบสูงโคราชไม่ได้เหตุผลเหล่านี้ทำให้การขนส่งในไทยมีความลำบากอย่างยิ่ง ส่วนเรื่องผลผลิตข้าวตกต่ำนั้นมีสาเหตุมาจากเกิดความแห้งแล้งในอีสานและลพบุรีด้วย ตามรายงานของอธิบดีกรมการค้าต่างประเทศแจ้งว่า ในปี 1943 (พ.ศ. 2486) นั้นไทยได้ขายข้าวให้ญี่ปุ่นแล้วดังต่อไปนี้¹⁵

พฤษภาคม	7 หมื่น 3 พัน ตัน
มิถุนายน	4 หมื่น 6 พัน ตัน
กรกฎาคม	4 หมื่น 1 พัน ตัน
สิงหาคม (ถึงวันที่ 20)	2 หมื่น 1 พัน ตัน

เรื่องการขนส่งนั้นทางญี่ปุ่นเองก็มีปัญหาเรื่องขาดแคลนเรือสินค้า จึงไม่ได้ต่อว่าที่ไทยส่งข้าวไม่ตรงตามกำหนด ทางญี่ปุ่นแจ้งว่าอยากซื้อข้าวจำนวน 9 หมื่นตันในเดือนกันยายน บริษัทข้าวไทยได้ตอบไปว่ามีข้าวเหลืออยู่ในสต็อกเพียง 2-3 หมื่นตันเท่านั้น ไม่สามารถส่งถึง 9 หมื่นตันในเดือนกันยายนได้ ฝ่ายไทยคาดเดาว่าข้าวจะหมดสต็อก แม้ญี่ปุ่นได้ข้าว 9 หมื่นตันก็คงขนส่งไปไม่ได้เพราะเรือไม่พอ ความจริงทางไทยก็หาซื้อข้าวได้น้อยลง ที่ขายให้ญี่ปุ่นก็พลอยลดปริมาณลงไปด้วย ทางญี่ปุ่นเองแม้อยากได้ปริมาณตามที่ได้ตกลงกัน แต่ก็ติดขัดที่เรือไม่พอ ความสามารถในการขนส่งข้าวก็ได้ลดลงไปมาก

¹⁵ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

ส่วนในภาคเหนือของไทยนั้นมีข้าวค้างสต็อกเพราะขาดคนไปซื้อ ทหารญี่ปุ่นได้เอารถทหารไปช่วยลำเลียง ในวันที่ 4 ได้ส่งรถไฟ 22 โบกี้ไปลำเลียงข้าว แต่ข้าหลวงประจำจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) เชียงใหม่เกรงว่าอนาคตเชียงใหม่เองอาจขาดแคลนข้าว ได้ขอให้จำกัดเป็น 9 โบกี้ ส่วนญี่ปุ่นได้ให้รถไฟที่วิ่งในอีสาน 1 ขบวนไปใช้ลำเลียงยุทธปัจจัยและทหารระหว่างกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ จากวันที่ 1 กันยายน เป็นต้นไปเป็นเวลา 2 เดือน¹⁶

ในปี 1943 (พ.ศ. 2486) ทหารญี่ปุ่นยังประสงค์จะใช้รถไฟลำเลียงข้าวที่พระตะบองไปยังพนมเปญ แต่ฝ่ายไทยจะขนมาสีที่กรุงเทพฯ ก่อนแล้วค่อยขายต่อให้ญี่ปุ่น เหตุผลก็คือ ก่อนหน้านั้นกรุงเทพฯ สามารถรวบรวมสีข้าวได้ปีละ 1 ล้าน 5 แสนตัน ไร่ข้าวผลิตได้ 1 แสน 5 หมื่นตัน มาปัจจุบันสามารถหาสีข้าวได้แค่ 2 แสน 4 หมื่นตัน ผลิตไร่ข้าวได้ 2 หมื่น 5 พันตัน เท่านั้น ไทยประสงค์จะเอาข้าวเปลือกจากพระตะบองมาสีที่กรุงเทพฯ แทนที่จะส่งตรงไปยังพนมเปญ เพื่อช่วยเหลือประชาชนและสัตว์เลี้ยง ส่วนแกลบข้าวก็ยังใช้เป็นเชื้อเพลิงได้ แต่จะด้วยวิธีไหนก็ตาม ทางญี่ปุ่นนั้นขอให้ได้ข้าวสารเดือนละ 7 หมื่นตัน ก็พอใจแล้ว ซึ่งฝ่ายญี่ปุ่นก็ตอบสนองต่อการสีข้าวในกรุงเทพฯ ได้โดยไม่มีปัญหา นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังอยากได้ข้าวจากพระตะบองเดือนละ 2 หมื่นตัน จากอีสานเดือนละ 3 หมื่น 1 พัน 500 ตัน แต่ขาดยานพาหนะในการขนส่งสามารถลำเลียงจากอีสานได้เดือนละ 1 หมื่น 2 พันตันเท่านั้น¹⁷

8. กักตุนข้าวสารในภาคใต้

เพื่อเป็นการป้องกันการขาดแคลนข้าวในยามฉุกเฉิน แม่ทัพเขต 6 ในภาคใต้ได้สั่งให้มีการกักตุนข้าวสารในเดือนกันยายน โดยเข้าใจว่าจะเกิดวิกฤติ (ยาม) ฉุกเฉินเป็นเวลา 6 เดือน ข้าหลวงประจำจังหวัด นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา รับทราบนโยบายของฝ่ายทหาร พวกกันเตรียมกักตุนข้าวเก็บไว้ให้ประชาชน¹⁸

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีการอนุมัติให้ส่งข้าวตากออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้ พ่อค้าข้าวในภาคใต้ก็ทำการซื้อข้าวจากโรงสีหนึ่งและตากให้แห้งเป็นสินค้าออก พ่อค้าอาชีพอื่นก็หันมาขายข้าวตากนี้ ส่งผลทำให้ราคาข้าวสูงขึ้น ยังความเดือดร้อนแก่ประชาชน ข้าหลวงต่าง ๆ ในภาคใต้กลัวว่านานเข้าข้าวภาคใต้จะขาดตลาด เกิดอดอยากได้ จึงได้มีโทรเลขลงวันที่ 3 ธันวาคม ถึงกระทรวงพาณิชย์ให้มีคำสั่งห้ามส่งข้าวและข้าวตากออกนอกประเทศ แต่ที่กระทรวงพาณิชย์อนุญาตภาคกลางส่งข้าวตากเป็นสินค้าออกได้ก็เพราะเกรงว่ามีการเก็บข้าวสารไว้มากเกินไป กระทรวงพาณิชย์จึงมีมติให้จังหวัดที่ขาดแคลนข้าวสารห้าม

¹⁶ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

¹⁷ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

¹⁸ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

ไม่ให้ส่งออกข้าวที่ปลูกได้ในจังหวัดของตนออกนอกจังหวัดได้ แต่ก็อนุญาตให้มีการส่งข้าวตากผ่านภาคใต้ไปขายต่างประเทศได้ โดยกรมการค้าต่างประเทศได้กำหนดนโยบายข้าวดังนี้¹⁹

1. ไทยจะต้องส่งข้าวเป็นสินค้าออก กระทรวงฯ อนุญาตให้ส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ทำจากข้าวได้
2. การส่งออกต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ
3. ผู้ที่มีใบอนุญาตส่งออกข้าวนั้น ให้ส่งข้าวที่มีอยู่ในภาคกลาง ข้าวที่อยู่ภาคใต้นั้นให้เก็บไว้ แต่จะมีการส่งข้าวออกจากสงขลาเพื่อไปช่วยเหลือบรรเทาความอดอยากที่ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ขั้นตอนการส่งให้หารือกับจังหวัดสงขลา ห้ามส่งข้าวจากจังหวัดอื่นที่ต้องการเก็บไว้บริโภคเอง
4. จังหวัดที่ต้องกักตุนผลิตภัณฑ์ที่ทำจากข้าวนี้มี ตรัง นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ปัตตานี สงขลา นราธิวาส รวม 6 จังหวัด
5. จังหวัดที่ห้ามส่งข้าวออกนอกประเทศ แต่มีพ่อค้าพยายามทำเป็นข้าวตากส่งออก จังหวัดที่ไม่ให้ส่งข้าวตากออกนอกแต่มีพ่อค้าพยายามจะส่ง ฯลฯ จังหวัดที่มีความวุ่นวายเรื่องพ่อค้าส่งออกนั้น ให้ทางจังหวัดห้ามไม่ให้มีการส่งออกและควรพิจารณาให้มีการกักเก็บข้าวไว้

ภาคใต้ขาดแคลนข้าว ภาคกลางนั้นข้าวมีเหลือ ภาคใต้จะห้ามส่งข้าวออกนอกประเทศ ส่วนภาคกลางนั้นต้องเร่งให้มีการส่งข้าวออกนอกประเทศ แสดงว่าการขนส่งที่จะช่วยให้ระบายนข้าวไปสู่ภูมิภาคที่ขาดแคลนภายในประเทศไม่ราบรื่น ยิ่งไปกว่านั้น ตั้งแต่วันที่ 10 ตุลาคม 1943 (พ.ศ. 2486) เป็นต้นมา ไทยยังมีความจำเป็นต้องส่งข้าวไปช่วยเหลือบรรเทาการขาดแคลนข้าวที่รัฐไทรบุรี (รัฐเกดะ) เประ กลันตัน และตรังกานู ที่ได้ผนวกเข้าเป็นดินแดนของไทยแล้ว

9. การตั้งคณะกรรมการการดูแลข้าวเปลือก

เมื่ออย่างเข้าปี 1944 (พ.ศ. 2487) ภาคกลางประสบปัญหาข้าวเหลือมากขึ้น จึงได้มีการตั้งคณะกรรมการดูแลข้าวเปลือกขึ้นชุดหนึ่งที่ประกอบด้วย รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตร กระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศและอธิบดีกรมประสานงานพันธมิตร ช่วยกันคิดหาช่องทางส่งออกข้าวไทย หากส่งออกไม่หมดก็อาจหาทางผลิตเป็นเหล้า เป็นต้น²⁰

ในวันที่ 30 มกราคม กระทรวงพาณิชย์ได้กำหนดระเบียบวาระดังต่อไปนี้²¹

1. หาทางส่งข้าวไปจำหน่ายในประเทศที่ใกล้เคียงให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้อย่างยิ่งทางด้านมาลัย (มาลาเยา)

¹⁹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

²⁰ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

²¹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

2. หาทางส่งข้าวไปขายยังดินแดนของประเทศจีนโดยพาหนะเรือใบ ทั้งนี้จะต้องติดต่อให้ฝ่ายจีนจัดเรือใบมารับเอง
  3. เร่งรัดการสร้างเรือใบ ควรส่งเสริมให้เอกชนสร้างกันมาก ๆ เพราะเรือขนส่งขนาดใหญ่มีแต่น้อยลง
  4. พิจารณาหาทางใช้ผลิตภัณฑ์ข้าวให้เป็นประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม
  5. การรักษาระดับราคานั้นเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในเวลาที่มีข้าวอยู่มากมาย
- การที่จะให้บริษัทข้าวไทยช่วยเหลือรับซื้อข้าวทุกจังหวัดนั้นเป็นการเหลือวิสัยเพราะทางกรุงเทพฯ ไม่มียุ้งฉางพอที่จะเก็บข้าวเปลือก ทั้งการก่อสร้างในขณะนี้ก็ติดขัดเนื่องจากอุปกรณ์ก่อสร้างขาดแคลน และเมื่อสร้างยุ้งฉางแล้วก็ไม่มีความปลอดภัยเพราะพระนครและธนบุรีถูกโจมตีทางอากาศอยู่เนือง ๆ ดังนั้น จึงได้ตั้งคณะกรรมการที่มีข้าหลวงเป็นประธาน โดยวิธีที่จ่ายประมาณ 25-50% ของราคาข้าวให้แก่ชาวนาเป็นการค้าประกัน. หากที่ไหนที่มีสหกรณ์ก็จะให้สหกรณ์เป็นผู้ช่วยเหลือ วิธีการเหล่านี้ซับซ้อนมากแต่ก็ไม่มีวิธีอื่นในสถานการณ์เช่นนั้น เหตุการณ์ร้ายแรงมากถึงขนาดให้ช่วยกันหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาช่วยระบายข้าวไทย²²

9. ส่งออกข้าวไทยไปยังตอนเหนือของอินโดจีน

ในวันที่ 3 เดือนกุมภาพันธ์ 1945 (พ.ศ. 2488) ทหารญี่ปุ่นได้แจ้งให้ฝ่ายไทยทราบว่าต้องการจะซื้อข้าวไทยเพื่อส่งไปยังตอนเหนือของอินโดจีนที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ได้มีการระบุดูที่รับซื้อคือ นครพนม มุกดาหาร และเมืองต่าง ๆ ตามลุ่มแม่น้ำโขง²³ ในปริมาณดังนี้

กุมภาพันธ์	2,000 ตัน
มีนาคม	4,000 ตัน
เมษายน	4,000 ตัน
พฤษภาคม	4,000 ตัน
มิถุนายน	3,000 ตัน
กรกฎาคม	3,000 ตัน

ตามคำขอร้องของ นายอีโตะ ที่อยู่กองทหารจิ ประจำประเทศไทยนั้น ต้องการได้ข้าวไทยที่รวมข้าวที่ผลิตได้จากจังหวัดอุดร และอุบลฯ เป็น 2 หมื่นตัน นายนิโระที่ปรึกษาประจำสถานทูตญี่ปุ่นประจำ

²² หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

²³ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

ประเทศไทยเป็นผู้นำเรื่องนี้แจ้งให้แก่กระทรวงพาณิชย์ช่วยจัดหาให้ จะเป็นข้าวของ ข้าวกล้อง หรือเปลือกก็ได้

ในเดือนมกราคม ถึง เมษายน 1945 (พ.ศ. 2488) ได้เกิดความอดอยากที่ภาคเหนือของเวียดนาม เล่ากันว่ามีคนอดอยาก (ตาย) ถึง 2 ล้านคน²⁴ ทหารญี่ปุ่นจึงคิดจะส่งข้าวจากอีสานของไทยซึ่งอยู่ใกล้ที่สุดข้ามแม่น้ำโขงไปช่วยบรรเทาทุกข์ให้แก่ผู้ขาดแคลนอาหารที่นั่น

ในวันที่ 14 เดือนกุมภาพันธ์ ทางญี่ปุ่นแจ้งว่าอยากจะให้รวบรวมข้าวที่ทำแขกในลาวเพื่อเป็นเสบียงทหารให้ได้หนึ่งพันตันก่อนสิ้นเดือนมิถุนายน แต่ในวันที่ 21 เมษายนการรถไฟได้ปฏิเสธที่จะส่งข้าวไปให้ เพราะตามรายงานการสำรวจจากฝ่ายไทยในวันที่ 1 มีนาคมนั้น การเก็บเกี่ยวในอีสานไม่ดี ไม่พอบริโภคของคนในพื้นที่อยู่แล้ว หากขายให้ญี่ปุ่นก็ยิ่งขาดแคลนรุนแรงเข้าไปอีก ยิ่งไปกว่านั้นทางญี่ปุ่นยังขอให้มีการส่งข้าวจากกรุงเทพฯ ไปยังอุดรและอุบลฯ วันละ 15 ตู เพื่อส่งต่อไปเวียดนามเหนือ การรถไฟไทยปฏิเสธที่จะส่งให้ด้วยเห็นเป็นการกุเรื่องของทหารญี่ปุ่น เห็นว่าไม่น่าเป็นไปได้ที่ประเทศคู่แข่งในการผลิตข้าวของไทยอย่างเช่นเวียดนามจะถึงกับเกิดความอดอยากได้²⁵

10. การควบคุมข้าวในภาคเหนือ

ตามประกาศการควบคุมข้าวในวันที่ 1 พฤษภาคม 1945 (พ.ศ. 2488) ทำให้ญี่ปุ่นตระหนักว่า หลังวันที่ 15 เดือนพฤษภาคมเป็นต้นไป การจัดซื้อข้าวในภาคเหนือจะมีความลำบากมากขึ้น ทหารญี่ปุ่นจึงได้แสดงความจำนงจะซื้ออย่างเร่งด่วนในภูมิภาคต่อไปนี้คือ

เชียงใหม่	3,000 ตัน
ลำพูน กับ ลำปาง	1,000 ตัน
ระแหง และ พิชณุโลก	2,000 ตัน

ปริมาณครึ่งหนึ่งจะซื้อก่อนสิ้นเดือนมิถุนายน อีกครึ่งหนึ่งที่เหลือนั้นจะซื้อให้ได้ก่อนสิ้นเดือนตุลาคมจะเป็นข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียวก็ได้ และตามรายงานฝ่ายไทยลงวันที่ 17 พฤษภาคม นั้น ญี่ปุ่นได้ทำการซื้อหาข้าวขนานใหญ่ ได้เริ่มเตรียมกักตุนข้าวกันแล้ว

ในวันที่ 17 เดือนพฤษภาคม สถานทูตญี่ปุ่นได้แจ้งว่าต้องการจะซื้อข้าวเดือนละ 2 หมื่นตัน เพื่อเป็นเสบียงของทหาร นอกจากนั้นในวันที่ 13 มิถุนายน ทหารญี่ปุ่นก็ได้แจ้งว่าจะซื้อข้าวสาร เดือนละ 2 หมื่นตัน (เดือนมิถุนายนของหนึ่งหมื่นตัน) ข้าวเปลือกเดือนละ 2 พันตัน หากฝ่ายไทยจัดหาให้ไม่ได้ ทหารญี่ปุ่นก็จะไปหาซื้อเอาเอง ส่วนที่ซื้อได้จากที่อื่นนอกเหนือจากพระนครนั้น ไม่ถือว่าอยู่ในปริมาณนี้ ฝ่ายไทย

²⁴ ฟรุตะ โมโทโอะ, "ประวัติศาสตร์เวียดนามสมัยใหม่ในช่วงยึดครองโดยญี่ปุ่น," ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ในช่วงยึดครองโดยญี่ปุ่น (โตเกียว : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยวาเซดะ, 1997), น. 506.

²⁵ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

ได้รับปากว่าหนึ่งหมื่นตันในเดือนมิถุนายนนั้นจะจัดให้ได้ไม่มีปัญหา ไทยจะไม่ละเลยความต้องการของฝ่ายญี่ปุ่น และจะหามาตรการสนองความต้องการของญี่ปุ่นเพื่อไม่ให้ทั้ง 2 ฝ่ายต้องลำบากใจ²⁶

เมื่อสงครามใกล้จะยุตินั้น ไทยสามารถขายข้าวให้ญี่ปุ่นอย่างมากก็แค่เดือนละหนึ่งหมื่นตันเท่านั้น ส่วนที่ขาดไปนั้นทหารญี่ปุ่นได้ไปหาซื้อเอาเองในภาคเหนือและภาคอีสานโดยไม่ได้ผ่านกรมประสานงานพันธมิตร

ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 1945 ได้มีรายงานถึงกระทรวงพาณิชย์ว่า ทหารสัมพันธมิตรได้ทิ้งระเบิดโดนสะพานชุมพรจนได้รับความเสียหาย เส้นทางคมนาคมเชื่อมภาคกลางกับภาคใต้ถูกตัดขาด ราคาข้าวทางภาคใต้สูงลิบลิวเพราะความขาดแคลน นอกจากนั้นยังจำข้าวของทหารญี่ปุ่นก็ได้รับความเสียหาย ทหารญี่ปุ่นอาจไปจัดซื้อข้าวที่ภาคใต้ ทางกระทรวงพาณิชย์จึงได้พิจารณาข้อเสนอของจังหวัดนครศรีธรรมราช ให้มีการควบคุมข้าวไม่ให้ส่งออกนอกจังหวัดโดยไม่ได้รับอนุญาตเพื่อเป็นการหยุดการซื้อข้าวของทหารญี่ปุ่นในภาคใต้

ในวันที่ 6 เดือนมิถุนายน ได้มีการประชุมเพื่อทราบสาเหตุที่ทำให้ข้าวน้อยลง และพบว่าเป็นเพราะ²⁷

1. ค่าแรงงานอย่างอื่นสูง ชาวนาไม่ทำนาไปรับจ้างอย่างอื่น
2. ข้าวออกนอกประเทศมาก
3. เครื่องอุปโภคบริโภคในการทำนาแพง
4. ควาย วัว ถูกฆ่าเป็นอาหารมาก
5. คมนาคมขัดข้อง
6. พ่อค้าและผู้มีอิทธิพลซื้อข้าวตุนไว้ขาย
7. มีคนกินข้าวเพิ่มขึ้น
8. เจ้าหน้าที่มหาดไทย เกษตร พาณิชย์ น่าจะปฏิบัติหน้าที่ไม่เต็มที่

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ราษฎรเบื่อน่ายในการทำนา จึงมีปริมาณข้าวน้อยกว่าความต้องการของผู้กินเลยทำให้ข้าวแพงไปด้วย โดยที่ชาวนามีได้ผลเพิ่มประการใด

เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีข้อเสนอจากทางการทหารดังนี้²⁸

1. ขอให้ควบคุมข้าวอย่าให้ออกนอกประเทศ
2. ควบคุมอย่าให้ข้าวออกนอกจังหวัดที่ตั้งหน่วยทหารก่อนได้รับอนุญาตจากฝ่ายทหาร
3. ขอให้ควบคุมข้าวในจังหวัดที่มีข้าวบริบูรณ์ เพื่อส่งจ่ายให้เข้าจังหวัดที่มีหน่วยทหาร

²⁶ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

²⁷ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

²⁸ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

4. ขอให้แจ้งปริมาณข้าว
5. ขอให้ควบคุมราคาพอสมควร
6. ขึ้นเบี้ยเลี้ยงทหาร ขึ้นตามราคาท้องตลาด และในที่สุดขอให้บังคับซื้อ
7. ขอให้ปลูกปลูกอหาราษฎรให้ทำนา
8. ขอให้กลาโหม เกษตร พาณิชย มหาไไทย และกรมประสานงานร่วมมือจริงๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง ไม่ใช่ทำเป็นพิธี

ที่ประชุมกระทรวงพาณิชย์ ในวันที่ 28 มิถุนายน 1945 (พ.ศ. 2488) มีการอภิปรายเรื่องข้าวดังนี้²⁹

1. นโยบายของรัฐต้องการให้ข้าวมีราคาสูง เพื่อผลฐานะของชาวนาและเพื่อจูงใจให้ชาวนาฝึกฝนการทำนา
2. มีคนกลางเข้ารับซื้อข้าวจากชาวนา ให้ราคาสูงกว่าที่รัฐบาลกำหนดรับซื้อมาก
3. บริษัทข้าวไทยซึ่งเป็นเครื่องมือของกระทรวงพาณิชย์ไม่สามารถซื้อขายข้าวได้ในราคาต่ำ เพราะมีพ่อค้าให้ราคาสูงกว่าที่กระทรวงพาณิชย์กำหนดรับซื้อ
4. ฝ่ายญี่ปุ่นได้ดำเนินการจัดซื้อเองด้วยโดยให้ราคาสูง
5. คนมีเงินเกรงค่าของเงินตกได้หันมาซื้อข้าวตุนกันไว้แทนสินค้าอื่น

11. ปฏิเสธในการขายข้าวให้แก่ทหารญี่ปุ่น

ในวันที่ 6 เดือนกรกฎาคม 1945 ทหารญี่ปุ่นได้ขอให้ฝ่ายไทยจัดหาขบวนรถไฟที่มี 15 โบกี้ ช่วยลำเลียงข้าวระหว่างอุบลฯ กับบัวใหญ่ สิบตาห์ละ 2 เที้ยว ให้ลำเลียงในวันพุธ และวันอาทิตย์ อยากรให้เริ่มลำเลียงวันที่ 11 กรกฎาคม เป็นต้นไป เพราะข้าวไทยถูกบริษัทข้าวไทยซื้อเก็บไว้แล้ว ทางทหารญี่ปุ่นอยากให้บริษัทข้าวไทยส่งข้าวสำหรับทหารญี่ปุ่น 7 พันตัน จากอุบลฯ ข้ามแม่น้ำโขงผ่านปากเซของลาวไปยังอินโดจีน แต่ฝ่ายไทยได้ประท้วงที่ญี่ปุ่นได้ละเมิดข้อตกลง³⁰

ในวันที่ 1 มีนาคม ข้าหลวงฯ 11 จังหวัดในภาคอีสาน ได้คัดค้านที่ทหารญี่ปุ่นทำการกว้านซื้อข้าวสารในภูมิภาคนั้น หากขายข้าวให้ญี่ปุ่นก็อาจเกิดขาดแคลนข้าวในไทย กรมประสานงานพันธมิตรได้ขอให้กระทรวงพาณิชย์พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

ในวันที่ 1 สิงหาคม ข้าหลวงประจำจังหวัดสุรินทร์ประกาศห้ามชนข้าวออกนอกจังหวัด ข้าวที่บริษัทข้าวไทยช่วยซื้อไว้แทนทหารญี่ปุ่นแล้วก็ไม่ให้ลำเลียงออกนอกจังหวัดเช่นกันตามการสำรวจของญี่ปุ่นนั้นเห็นว่าข้าวมีพอแต่ทางจังหวัดไม่ยอมขาย ทหารญี่ปุ่นได้หาซื้อข้าวตามเส้นทางรถไฟสายอีสานได้หนึ่งหมื่นตัน ไปเก็บไว้ที่จังหวัดอุบลฯ ญี่ปุ่นแสดงความประสงค์จะส่ง 7 พันตันจากหมื่นตันนั้น โดยบริษัท

²⁹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

³⁰ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

मितซูบิชิ โซจิ ไปที่อินโดจีนอาณานิคมฝรั่งเศส อยากให้ไทยยกเลิกการห้ามส่งข้าวออกนอกจังหวัด เพื่อจะได้ส่งข้าว 1,330 ตันที่ญี่ปุ่นได้ให้บริษัทข้าวไทยซื้อได้จากจังหวัดสุรินทร์แล้วออกไปนอกจังหวัดสุรินทร์³¹

เกี่ยวกับเรื่องนี้ทางกระทรวงพาณิชย์เห็นว่า ได้มีการรับเงินชำระค่าข้าว 1,188 ตัน จากญี่ปุ่น อีกทั้งได้มีการแจ้งปริมาณข้าวให้ทหารญี่ปุ่นทราบแล้ว หากทางจังหวัดไปห้ามไม่ให้ส่งออกทั้ง ๆ ที่ทางญี่ปุ่นได้เตรียมรถไฟเพื่อการลำเลียงแล้ว ญี่ปุ่นก็อาจกล่าวหาว่าฝ่ายไทยไม่ให้ความร่วมมือ เรื่องจะลามปามกลายเป็นปัญหาการเมืองไปได้ จึงได้มีโทรเลขถึงจังหวัดให้พิจารณาเป็นกรณีพิเศษ และได้แจ้งให้ทางกระทรวงมหาดไทยมีโทรเลขบีบบังคับที่จังหวัดสุรินทร์อีกแรงหนึ่ง

เกี่ยวกับข้าวในจังหวัดสุรินทร์นั้น บริษัทข้าวไทยรายงานว่ามีเหลือซึ่งตรงกับค้ำบอกลำของฝ่ายญี่ปุ่น แต่กรรมการจังหวัดกับกลุ่มอิทธิพลบอกว่าขาดแคลนเลยให้ยุติการซื้อข้าวของจังหวัด ทางญี่ปุ่นกำหนดจะซื้อข้าว 2,500 ตัน แต่ไม่สามารถหาซื้อได้เพราะทางจังหวัดยืนยันว่าขาดแคลนข้าว ทางจังหวัดเพียงบอกว่าจะรีบจัดซื้อให้³²

ในวันที่ 12 เดือนสิงหาคม ทหารญี่ปุ่นได้เอารถไฟไปเทียบที่สถานีจังหวัดสุรินทร์เพื่อลำเลียงข้าว 1,330 ตัน (รวมที่ผลิตได้ในบุรีรัมย์) ได้ขอให้กรมประสานงานพันธมิตรแจ้งเรื่องนี้ไปยังข้าหลวงประจำจังหวัดสุรินทร์ด่วน

ในวันที่ 21 สิงหาคม 1945 (พ.ศ. 2488) กระทรวงพาณิชย์ได้ติดต่อไปยังกรมประสานงานพันธมิตรความว่า³³

1. เรื่องซื้อข้าว 2 หมื่นตันของทหารญี่ปุ่นนั้น ได้รับรายงานจากบริษัทข้าวไทยว่า บริษัท มิตซูบิชิ โซจิ ยังไม่มีเงินชำระ อยากทราบว่าต่อไปจะทำประการใด เรายกการติดต่อจากท่าน
2. เรายังทำการจัดซื้อข้าวที่อีสานต่อไปจะให้ทำประการใด เรายกทราบนโยบายของฝ่ายญี่ปุ่น คำตอบจากฝ่ายญี่ปุ่น คือ สงครามสงบลงแล้ว จะยุติการส่งข้าวไทยในอีสานไปอินโดจีน แต่ช่วยอำนวยความสะดวกในการซื้อข้าวสำหรับทหารญี่ปุ่นในมุกดาหาร และสกลนครด้วย

ส่วนกรมประสานงานพันธมิตรที่ทำหน้าที่ประสานงานมาตลอดก็ถูกยุบไปในวันที่ 2 กันยายน 1945 (พ.ศ. 2488)

³¹ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

³² หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

³³ หอจดหมายเหตุ บก. สูงสุด 2.6 2/31

สรุป

จากข้อมูลในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเกี่ยวกับการจัดซื้อข้าวไทยของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกนั้นพบว่า

1. ทหารญี่ปุ่นจะติดต่อเจรจากับกองอำนาจการคณะกรรมการผสม (ต่อมาเปลี่ยนเป็นกรมประสานงานพันธมิตร) ให้ไทยขายข้าวเปลือกให้ญี่ปุ่นเดือนละหนึ่งแสนตัน (เป็นข้าวสาร คือ 7 หมื่นตัน) ปีหนึ่งก็เป็น 1 ล้าน 2 แสนตัน เท่ากับปริมาณส่งออกข้าวไทยในแต่ละปี กล่าวคือ ญี่ปุ่นเกือบจะซื้อปริมาณข้าวส่งออกทั้งหมดของไทย

2. แต่ที่ไทยสามารถขายข้าวจำนวนนี้แก่ญี่ปุ่นก็จนถึงเดือนพฤษภาคม 1943 (พ.ศ. 2486) ตอนสงครามใกล้จะยุตินั้น ขายให้ได้แค่เดือนละหนึ่งหมื่นตันเท่านั้น เหตุผลก็คือความไม่แน่นอนของการเก็บเกี่ยว นอกจากนั้น การที่มีทหารญี่ปุ่นประจำการอยู่ที่ไทยต้องมีการใช้ยานพาหนะขนย้ายทหารและเครื่องยุทโธปกรณ์อยู่เป็นประจำ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการขนส่งของไทย ไม่สามารถขนส่งข้าวได้สะดวก เมื่อสงครามใกล้จะยุติ การทิ้งระเบิดของสัมพันธมิตรทำให้สะพานและถนนหนทางชำรุดเสียหาย ระบบการขนส่งยังประสบปัญหา

3. เนื่องจากทหารญี่ปุ่นไม่สามารถซื้อข้าวจากไทยได้ตามจำนวนที่ต้องการ ทหารญี่ปุ่นก็ไปหาซื้อเองตามภาคต่าง ๆ และแอบส่งไปยังมาลายาบ้าง โดยไม่ผ่านกรมประสานงานพันธมิตร ด้วยวิธีนี้แม้ญี่ปุ่นจะหาซื้อข้าวได้มาก แต่ก็ขาดแคลนเรือสินค้าที่จะขนส่งไปยังญี่ปุ่น ที่ส่งออกนอกประเทศไทยนั้นก็ได้แค่ส่งไปยังมาลายาที่ญี่ปุ่นยึดครองได้ ส่งไปช่วยบรรเทาความอดอยากที่อินโดจีนที่เป็นอาณานิคมฝรั่งเศสเท่านั้น

4. เนื่องจากทหารญี่ปุ่นต้องการซื้อข้าวในปริมาณมหาศาล ฝ่ายทหารและข้าหลวงตามจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน ก็พากันกักตุน เก็บซ่อน ควบคุมและห้ามจำหน่ายข้าวสารด้วยกลัวว่าจะขาดแคลนข้าว

5. ด้วยเหตุที่ข้าวสารถูกทหารญี่ปุ่นซื้อไปมากมาย มีอุปสรรคในการขนส่ง มีการกักตุนและควบคุมข้าว ทำให้ราคาข้าวในช่วงนั้นพุ่งสูงชันเป็นอันมาก